

A XIV. ÉS XV. SZÁZAD ISKOLÁI.*

Az iskoláknak elkülönítése megvan az egész középkor folyamán. Az egyház, még a népvándorlás és csatározások viharai között, gondozása alá veszi az iskolákat; plébániák, kolostorok és káptalanok mellett egyaránt megnyílnak azok.

A plébániai iskolák elemi iskolák, a kolostoriak és káptalaniak pedig közép- és felsőbb iskolák voltak.

Az elemi iskolák tantárgyai ugyanazok, melyekre korunkban is a fősúlyt fektetjük az ifjúság elemi kiképezésében. Vallástan tanítása, olvasás, írás, számolás rendes tantárgyai az elemi iskoláknak.

Sajátságos jelensége a középkornak az, hogy a reális dolgok iránt kevés az érzéke. Az elemi iskolában nem fektetnek nagy súlyt a számolás tanítására, a reális életet is nem a mindennapi élet megnyilatkozásaiból akarják megismerni, hanem inkább az ókori classikus írók műveinek excerpált közhelyeiből. Ez az oka nagy részben annak is, hogy az anyanyelv tanulására semmi súlyt nem fektetnek, a nemzeti, az anyanyelv cultiválása figyelmen kívül marad.¹ Az elemi iskolákban mindjárt az olvasást és írást latin nyelven gyakorolják.

Ennek helyes megértésére meg kell jegyeznünk itt mindjárt, hogy a latin nyelv a középkor folyamán nemcsak az iskolákban, hanem az életben is uralkodó. *A latin nyelv a középkorban nem holt nyelv, hanem élő nyelv.* Az emberek ezen a nyelven társalognak; a politikai, városi hatóságok ezen a nyelven állítják ki okirataikat; a hatóságok egymással és feleikkel latin nyelven leveleznek; az országgyűlések, tanácskozó-termek tagjai latinul beszélnek; a nyelvtant és a többi tantárgyat is latin nyelven tanulják, és pedig nemcsak az egyházi testületek iskoláiban, hanem a szabadabb szellemben működő városi iskolákban is.²

Az ifjú előtt, mikor a középkor gymnasiumába megy, nem ismeretlen a latin nyelv, otthon és az elemi iskolában alkalmá volt azt elsajátítani.

A latin nyelvet ilyenformán a középkor iskoláiban mint élő nyelvet tanítják, a gyakorlati szempontra fektetik a fősúlyt. Ez a gyakorlati szempont, és nem az irodalmi, a szellemi tekintet az oka annak is, hogy a latin nyelv háttérbe szorítja a görög nyelvet. A görög nyelv-

* Felolvasta a szerző a Pæd. Társ. m. é. december havi ülésén.

¹ Nagy Károly megindítja ugyan ez irányban az üdvös mozgalmat, de halálával abbamarad.

² Az anyanyelvet is, ha t. i. tanulják.

nek kevés szerepe van az élet külső megnyilatkozásaiban, a szorosan vett gyakorlati életben.

A középkori benzések iskoláiban a grammatika és retorika a két főtárgy, ezeket nevezik *ars* néven, melyeknek helyébe a kolduló barátok a dialektikát teszik.

Tankönyvek gyanánt szolgálnak Donatusnak¹ és Priscianusnak művei.² Az elsőnek grammatikáját a XII. századtól kezdve használják, a másodikét a XIII. századtól.

Donatusnak két grammatikája van: az egyik az *Ars minor*, a másik az *Ars major*; az első az elemi, a másodikat a középiskolákban használják.³

Priscianusnak 16 első könyvét *Volumen majusnak*, két utolsó könyvét pedig *Volumen minusnak*, illetőleg *Priscianus minor*nak nevezték.⁴ A párisi egyetem szépművészeti facultásán is Priscianus tankönyvét használták.

A XIV. századtól kezdve Alexander de Villedieu «*Doctrinale*» cz. grammatikája, és Eberhard: *Græcismusa* az általánosan használt és elterjedt tankönyvek.

A koldulórendek föllépése után egy nagy változás történik. A grammatika és a retorika megszűnik a középkori iskolák főtárgya lenni, a dialektika lép helyükbe, mely a grammatika és a többi tantárgyak fölé emelkedik.

A tudomány és a tanítás egyenértékű lesz, elfelejtenek, vagy talán nem akarnak a kettő között különbséget tenni. Aristoteles a tudomány és az iskolai tanítás nevében a tudósok respublikájában absolut hegemóniára emelkedik.

Az iskolákban disputálnak, abstractiókba tévednek. A grammatikát nem tanítják többé praktikusán, a gyakorlati oldalát tekintve, hanem ellenkezőleg mint speculativ tantárgyat; nem inductiv úton, hanem deductiv módon. A grammatikai szabályokat, még a legegyszerűbbet is, latin nyelven foglalják össze.

¹ Donatus Aelius római grammatikus a Kr. u. IV. század közepén él, sz. Jeromosnak is tanítója. Grammatikája megjelent Lindermann: «*Corpus grammaticorum latinorum*» I. kötetében (1831); Keil: «*Grammatici latini*» III. k. (1864), mindkettő Lipsében.

² Priscianus, római grammatikus, a VI. században Konstantinápolyban tanította a latin grammatikát.

³ A könyvnyomtatás föltalálása után a legelső nyomtatott könyv volt Donátus munkája, mely körülmény nagy elterjedtségéről tanuskodik.

⁴ Teljes czime: *Institutiones grammaticæ libri 18.* Megjelent Hertz kiadásában 1855—59. Lipsében.

Anyanyelven írt latin grammatika valósággal ritkaság számba megy.¹

A XIV. század folyamán a grammatikák dialektikus subtilitásokba bocsátkoznak, mondhatni előleges ismeretek nélkül, mivel a dialektikát csak későbbben tanítják.

A kor szelleme kívánta ezt a változást. A XI. század végén megindult reformmozgalom ellensúlyozására szükség volt, hogy a régi conservatív álláspontokat tudják védelmezni. Ezért kellett a dialektika tanulását minden elé helyezni.

A középkornak egy tiszteletreméltó tudósa, Alexander de Villedieu, előbb francziskánus, később franczia kanonok, a XIII. században már széleskörű tudományos és tanító munkásságot fejt ki, hogy a már ekkor megindulni akaró humanismust első lépéseiben föltartóztassa.

Írt egy grammatikát, *Doctrinale* czímen, szerkesztett két szótárt: *Alphabetum* majus és minus czímek alatt; *Ecclesiale* név alatt keresztény naptárt és lexikonokat promulgál, kánonjogi könyvet ad ki, szindarabokat és költeményeket készít, hogy a pogány szellem elterjedésének ezen keresztény szellemben írt irodalmi műveivel útját állja.

Korában nagyfontosságú is volt munkássága, de művei közül egyedül grammatikája maradt fenn a következő századokban is, a francziskánus tanítók fáradozásai folytán, kik egykori rendtársuk munkájának megkedveltetésére és elterjesztésére törekedtek.

Sándor, ezt el kell ismerni, jó tankönyvet akart készíteni. Ez volt törekvésének rugója. Hogy originális vonások, eredeti jellemző tulajdonság is legyen műveiben, arra kevés súlyt fektetett. A grammatikai és prosodiai szabályokat Donatus és Priscianus művei alapján foglalta össze. Munkásságának és törekvésének ezen a téren volt is eredménye. *Doctrinale* cz. grammatikája egészen a XVI. század végéig keresett tankönyv volt, a XV. században több mint ötven kiadásban jelent meg, egyaránt nagy becsben állott Francziaországban és Németországban. Tekintélyét mi sem mutatja annyira, mint az általános fölháborodásnak az a nagy foka, melylyel Europaszerte találkoztak a humanisták, midőn Alexander tankönyvét az iskolákból kiakarták küszöbölni.

Alexander kortársa volt Eberhard de Bethune, kinek *Græcismus* című latin grammatikája az egyetemi ifjúság számára készült. A név

¹ Thurot franczia tudós nagy utánjárás mellett csak hét franczia nyelven írt grammatikát tudott találni, melyek azonban csak a legegységibb dolgokra szorítkoznak. V. ö. Thurot: *Notices et extraits de divers manuscrits latin pour servir à l'histoire des doctines grammaticales au moyen âge. T. XXII. des Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque imperiale. Paris, 1858.*

nem a szerző elnevezése, mások nevezték így, egyik fejezete után, melyben a görög etymológiával foglalkozik. A munka számtalan kiadásban, sokféle magyarázatban jelent meg.

Hildesheimi Ludolftól egy *syntaxis* jelent meg, *Flores grammaticæ* cz. alatt,¹ mely a XV. század elejétől kezdve Németország és Németalföld iskoláiban általánosan használt tankönyv volt. Az egész mű öt fejezetre oszlik. Megjegyzendő, hogy a grammatikai munkák mind Priscianus és Donatus grammatikái után készülnek, melyek ezek mellett sok kiadásban, értékes magyarázatokkal kísérve, jelennek meg.

A grammatikák mellett vannak olvasmányok, melyeket a tanulók az iskolákban mestereik vezetése mellett olvasnak. Ezek az olvasmányok leginkább a latin beszédre és írásra vonatkoznak: *scientia recte scribendi, recte scripta intelligendi, recte intellecta pronunciandi*.

Némi eltérés az olvasmányokban idővel történik, de auctorokat a XIV. és a XV. század régi szabású iskoláiban nem olvasnak. A pogány szellemtől féltik az ifjúságot, ezért nem adják kezeikbe az írókat. Keresztény latin költőket és a római irodalom azon költőit, kiktől az ifjúság keresztény szellemét nem féltik, olvassák az iskolákban,² a prózairók közül különösen szeretik Cicerót,³ Senecát, Quintilianust.

A latin költők olvasásával együtt jár a verskészítés. Az iskolai fel fogás szerint a latin verselésnek hármias célja van: *delectatio, memoria firmior, lucida et venusta brevitás*. Néha-néha holmi mesterkétségeket engednek meg, pl. rímes hexametereket és más rímes verseket (*versus consonantes, leonini, caudati, catenati*), melyekben a gyermekek gyakorolják magukat. A speieri székesegyházi iskola történetében olvassuk, hogy a XIV. században a gyermekeknek kötelességük volt fölváltva verseket faragni és rögtönözni az iskolákban.⁴

A középkori iskolák második fontos tantárgya a retorika volt, mely a grammatikával együtt hosszú ideig az első helyet foglalta el az iskolai tanításban. Nagy súlyt fektettek tanítására ott, a hol a jogtudomány virágzik, például Olaszországban. Tankönyv gyanánt szolgált a *Practica dictaminis (ars dictandi)*, melyet úgy az egyházi, mint a városi iskolákban egyaránt használnak;⁵ Quintilianus, Cicero, Donatus művei, Capella, Beda, Alcuin kivonatai.

¹ Közönségesen Floristának nevezik.

² V. ö. Aeneas Sylvius «*Tractatus de liberorum educatione*» cz. művét.

³ De officiis című műve a középkori iskolák legkedvesebb olvasmánya.

⁴ *Pueri ad hoc apti versificare et dictare debent diebus alternatis.*

⁵ V. ö. Wattenbach: *Candela Rhetoricæ eine Einleitung zum Briefstil aus Iglau*. Wien, 1863.

A könyvnyomtatás föltalálása előtt, sőt még azután is, az iskolákban nagy akadály az, hogy nincsenek tankönyvek. A tanulóknak az iskolában kell megtanulni a leczkét, hogy otthon is ismételtethessék, a diktálás járja, a tankönyvek tartalmát leírják a tanulók az iskolában.

A dialektikát a középiskolákban csak kivonatosan, röviden tanítják, bővebb tárgyalását az egyetemre hagyják. Tankönyv gyanánt leginkább a «Summulæ logicales»¹ szolgált.

Az arithmetika és a geometria már a quadrivium tárgya. A városi iskolák különösen nagy súlyt fektetnek a két tantárgy tanítására; a városi iskolák reális és józan fölfogása ebben helyesebb, mint a szorosan vett egyházi iskoláké.

A XV. század elejéről, 1408-ból kelteztve, találtak Baselben egy kéziratot, mely a középkori iskolai számtantanítás tananyagát a következőkben foglalja össze: additio, subtractio, duplicatio, mediatio, multiplicatio, divisio, radices. A XV. század második felében nagyon használt tankönyv volt Leunbach György (+ 1461.) kézikönyve.²

Az astronomia volt a középkori iskola természettana, mely azonban az inductív kutatás hiányában inkább a mesterkéeltségben, astrologiában, jóslatokban találta örömét. Jellemző mindenestre, hogy a természet tanulmányozásában a középkor az égre, és nem a közvetlen előtte levő, így hát a megfigyelésre, tanulmányozásra kínálkozó természetre fordította munkásságát.

(Folytatása köv.)

ACSAY ANTAL.

¹ Szerzője Petrus Hispanus, később XXII. János néven római pápa. Gersonius párisi egyetemi kancellár a műről így ír: Apud logicos Summulæ Petri traduntur ab initio novis pueris ad memoriter recolendum, etsi non statim intelligant. (Opera, ed. Dupin I. 21.) A munkát általánosan használták, 1516-ban Eck János dr. Explanatio czimmel kiadott munkájában magyarázza.

² Nyomtatásban először 1505-ben jelent meg.